

Bayesowska analiza determinant wysokiego dochodu

Praca domowa 2 z ekonometrii bayesowskiej

Jakub Mikołajczak, 121732

10 czerwca 2026

1 Cel i odniesienie do pierwszej pracy domowej

Celem pracy jest kontynuacja analizy przeprowadzonej w pierwszej pracy domowej, w której badano determinanty uzyskiwania dochodu powyżej 50 tys. dolarów rocznie na podstawie zbioru Adult Census Income. W pierwszej pracy zastosowano bayesowski liniowy model prawdopodobieństwa z rozkładem normalnym-gamma i rozwiązaniem analitycznym. Takie podejście było wygodne rachunkowo, lecz ma ograniczenie merytoryczne: dla zmiennej binarnej liniowy model prawdopodobieństwa może generować wartości oczekiwane spoza przedziału $[0, 1]$.

W tej pracy model zostaje zmieniony na bayesowski model logitowy. Jest to naturalne rozszerzenie poprzedniej analizy, ponieważ zmienna objaśniana `income_high` przyjmuje wartość 1 dla osób z dochodem powyżej 50 tys. dolarów rocznie oraz 0 w przeciwnym przypadku. Zamiast rozwiązania analitycznego zastosowano estymację numeryczną w pakiecie `rstan`. W praktyce wykorzystano algorytm NUTS (No-U-Turn Sampler), czyli adaptacyjną odmianę metody HMC, standardowo stosowaną w Stan do próbkowania z rozkładów a posteriori. Pozwala to wykorzystać techniki omawiane na zajęciach dotyczące MCMC, diagnostyki zbieżności oraz predykcji bayesowskiej.

2 Dane i przygotowanie próby

Wykorzystano ten sam zbiór danych co w pierwszej pracy: Adult Census Income, pochodzący z bazy Census Bureau i opisany w pliku `adult.names`. Analizę ograniczono do obserwacji dotyczących Stanów Zjednoczonych, a następnie wylosowano próbę 500 obserwacji. Ziarno losowania próby zapisano w kodzie jako `DATA_SEED = 121732`.

Tabela 1: Podstawowe informacje o próbie

Informacja	Wartość
Obserwacje w pliku <code>adult.data</code>	32 561
Obserwacje z USA	29 170
Wylosowana próba	500
Udział <code>income_high = 1</code> w próbie	0,258

Zmienna objaśniana ma postać:

$$y_i = \begin{cases} 1, & \text{gdy dochód osoby } i \text{ przekracza 50 tys. dolarów rocznie,} \\ 0, & \text{w przeciwnym przypadku.} \end{cases}$$

W modelu wykorzystano te same predyktory co w pierwszej pracy domowej: poziom edukacji, wiek, kwadrat standaryzowanego wieku, liczbę godzin pracy, płeć, status małżeński oraz informację o dodatnich zyskach kapitałowych. Zmienne ilościowe zostały wystandaryzowane, dlatego ich parametry można interpretować jako efekt wzrostu zmiennej o jedno odchylenie standardowe.

3 Specyfikacja modelu

Dla obserwacji $i = 1, \dots, n$ przyjęto model:

$$y_i \sim \text{Bernoulli}(p_i),$$

$$\text{logit}(p_i) = \log\left(\frac{p_i}{1-p_i}\right) = x_i^\top \beta.$$

Wektor x_i zawiera wyraz wolny oraz następujące zmienne:

$$x_i = (1, \text{education_}z_i, \text{age_}z_i, \text{age_}z_i^2, \text{hours_}z_i, \text{sex_male}_i, \text{married}_i, \text{capital_gain_ind}_i).$$

Sukcesem w modelu jest zdarzenie `income_high = 1`. Szansa tego zdarzenia jest równa $p_i/(1-p_i)$. Współczynnik β_j opisuje zmianę logarytmu szans, czyli zmianę wartości $\log(p_i/(1-p_i))$, przy wzroście danej zmiennej o jednostkę, przy pozostałych zmiennych ustalonych. Po przekształceniu wykładniczym $\exp(\beta_j)$ otrzymujemy iloraz szans, czyli odds ratio (OR). Iloraz szans porównuje dwie szanse: po zmianie danej cechy i przed jej zmianą. Dzięki temu model logitowy daje interpretację naturalną dla zmiennej zero-jedynkowej i utrzymuje prognozowane prawdopodobieństwa w przedziale $[0, 1]$.

4 Elicytacja rozkładów a priori

Zgodnie z poleceniem pracy zastosowano rozkład a priori inny niż normalny-gamma. Dla każdego parametru regresji przyjęto rozkład t-Studenta:

$$\beta_j \sim t_\nu(m_j, s_j),$$

gdzie $\nu = 4$ oznacza liczbę stopni swobody, m_j to wartość centralna prioru, a s_j to jego skala. W kodzie odpowiadają im odpowiednio obiekty z wartościami położenia i skali prioru. Rozkład t-Studenta ma grubsze ogony niż rozkład normalny, więc dopuszcza większe odchylenia od wartości centralnej niż analogiczny prior normalny.

Przyjęte priory są umiarkowanie informacyjne. Są wynikiem subiektywnej, ekonomicznie uzasadnionej elicytacji, opartej na teorii kapitału ludzkiego, intuicji ekonomicznej oraz kierunkach efektów otrzymanych w pierwszej pracy domowej.

Elicytację przeprowadzono na skali ilorazów szans. Jeżeli przed obserwacją próby oczekiwano, że dana cecha zmienia szanse wysokiego dochodu OR_j razy, to środek prioru dla współczynnika logitowego ustawiono jako:

$$m_j = \log(OR_j).$$

Dla wyrazu wolnego nie ma ilorazu szans związanego ze zmianą predyktora. Dlatego przyjęto bazowe prawdopodobieństwo wysokiego dochodu $p_0 = 0,25$ i przekształcono je przez logit:

$$m_0 = \log\left(\frac{p_0}{1 - p_0}\right) = \text{logit}(0,25) = -1,099.$$

Tabela 2: Położenie priorów po przekształceniu na skalę log-szans

Parametr	Założenie na skali OR / p_0	Położenie prioru m_j
(Intercept)	$p_0 = 0,25$	-1,099
education_z	1,60	0,470
age_z	1,30	0,262
age_z2	0,85	-0,163
hours_z	1,25	0,223
sex_male	1,40	0,336
married	2,00	0,693
capital_gain_ind	3,00	1,099

Tabela pokazuje tę samą elicytację po przeniesieniu na skalę współczynników modelu logitowego.

Tabela 3: Uzasadnienie centralnych wartości priorów na skali ilorazów szans

Zmienna	Centralne OR	Uzasadnienie
<code>education_z</code>	1,60	Edukacja jest podstawową zmienną teorii kapitału ludzkiego.
<code>age_z</code>	1,30	Wiek przybliża doświadczenie i pozycję w cyklu życia.
<code>age_z2</code>	0,85	Dodatni wpływ wieku powinien słabnąć wraz z wiekiem.
<code>hours_z</code>	1,25	Liczba godzin pracy powinna umiarkowanie zwiększać szanse dochodu.
<code>sex_male</code>	1,40	Możliwy dodatni efekt płci męskiej, ale z dużą niepewnością.
<code>married</code>	2,00	Stan małżeński może sygnalizować stabilność ekonomiczną.
<code>capital_gain_ind</code>	3,00	Dodatnie zyski kapitałowe są silnym sygnałem zamożności.

Wartości OR są założeniami przed analizą, dobranymi tak, aby kierunki efektów były zgodne z interpretacją ekonomiczną i wynikami pierwszej pracy. Skala prioru określa szerokość rozkładu na skali logarytmu szans. Większa skala oznacza większą niepewność co do efektu. Największą skalę przyjęto dla `capital_gain_ind`, ponieważ efekt dodatnich zysków kapitałowych może być silny i zmienny. Zmienne zero-jedynkowe `sex_male` i `married` mają większą skalę niż większość zmiennych ilościowych, bo ich efekty mogą być bardziej heterogeniczne. Mniejsze skale dla `age_z2` i `hours_z` odzwierciedlają oczekiwanie raczej umiarkowanych efektów. Wyraz wolny ma dużą skalę, ponieważ bazowe prawdopodobieństwo wysokiego dochodu jest niepewne po ograniczeniu próby.

Przyjęto $\nu = 4$, ponieważ rozkład t-Studenta z taką liczbą stopni swobody ma wyraźnie grubsze ogony niż rozkład normalny, ale nadal zachowuje skończoną wariancję. Jest to kompromis między priorami zbyt restrykcyjnymi a priorami zbyt rozproszonymi.

5 Estymacja MCMC w Stan

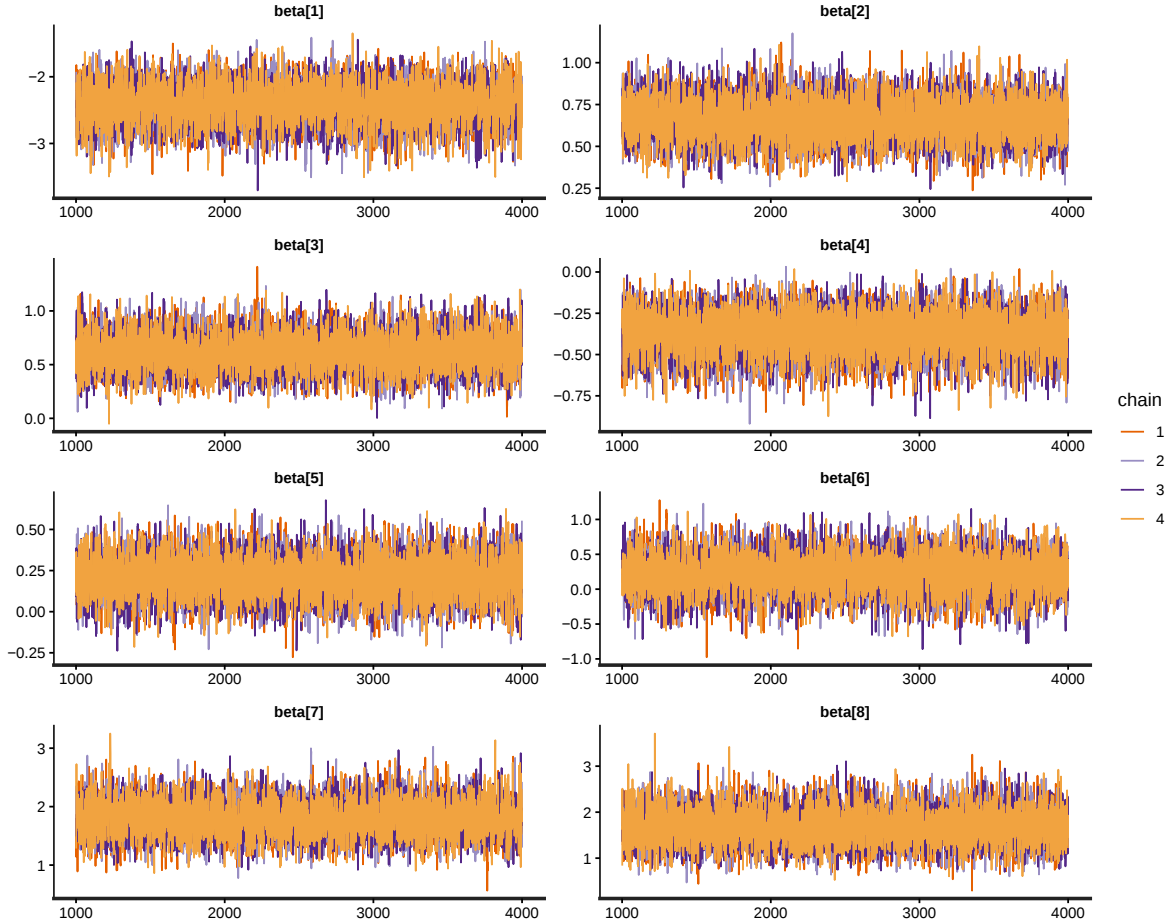
Model oszacowano w pakiecie `rstan`. Użyto 4 łańcuchów, 4000 iteracji na łańcuch, w tym 1000 iteracji rozgrzewki (warm-up). Ziarno próbkowania MCMC wynosi 20260609. Ustawienia algorytmu to `adapt_delta` równe 0,95 oraz `max_treedepth` równe 12.

W trakcie próbkowania algorytm nie zgłaszał problematycznych przejść przez przestrzeń parametrów (tzw. divergent transitions) ani przekroczeń maksymalnej głębokości drzewa. Oznacza to, że algorytm nie sygnalizował istotnych problemów numerycznych w eksploracji rozkładu a posteriori.

Tabela 4: Efektywna liczba próbek w diagnostyce MCMC

Parametr	Efektywna liczba próbek
(Intercept)	7 662
<code>education_z</code>	11 357
<code>age_z</code>	9 234
<code>age_z2</code>	8 458
<code>hours_z</code>	13 155
<code>sex_male</code>	9 130
<code>married</code>	8 305
<code>capital_gain_ind</code>	12 308

Dla wszystkich parametrów $\hat{R}$ wynosi około 1. Wartość $\hat{R}$ porównuje zmienność między łańcuchami ze zmiennością wewnątrz łańcuchów; wartości bliskie 1 wskazują, że łańcuchy dają zgodne wyniki. Wysokie wartości efektywnej liczby próbek oznaczają, że mimo autokorelacji losowań MCMC uzyskano dużą ilość użytecznej informacji o rozkładzie a posteriori.

Rysunek 1: Przebieg łańcuchów MCMC dla parametrów modelu logitowego

Wykresy przebiegu łańcuchów nie pokazują wyraźnych trendów, dryfu ani rozdzielania między łańcuchami. Poszczególne łańcuchy nakładają się na siebie i oscylują wokół podobnych poziomów, co jest zgodne z wnioskiem o poprawnym mieszaniu łańcuchów. Ocena wizualna jest spójna z wartościami $\hat{R}$ bliskimi 1.

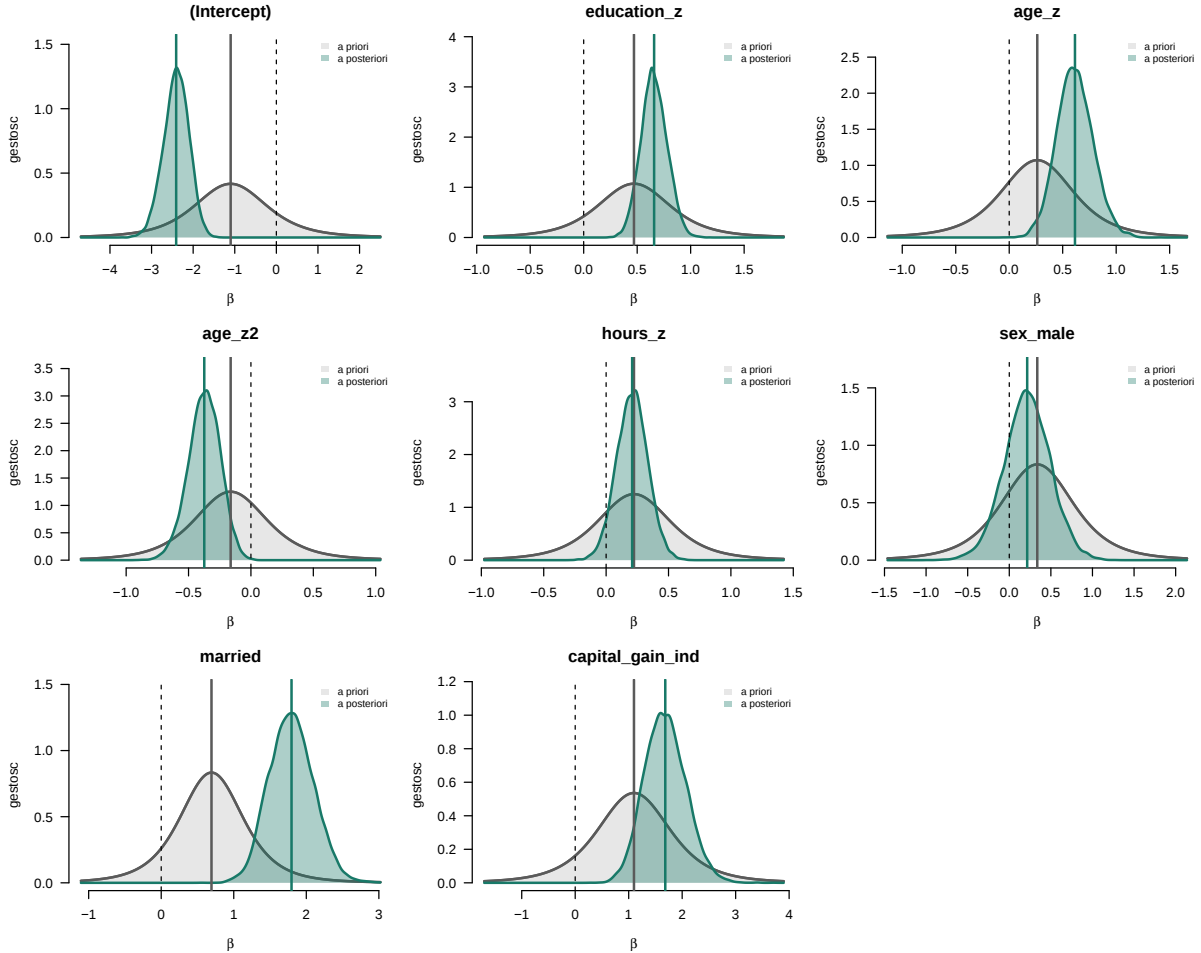
6 Rozkłady a posteriori

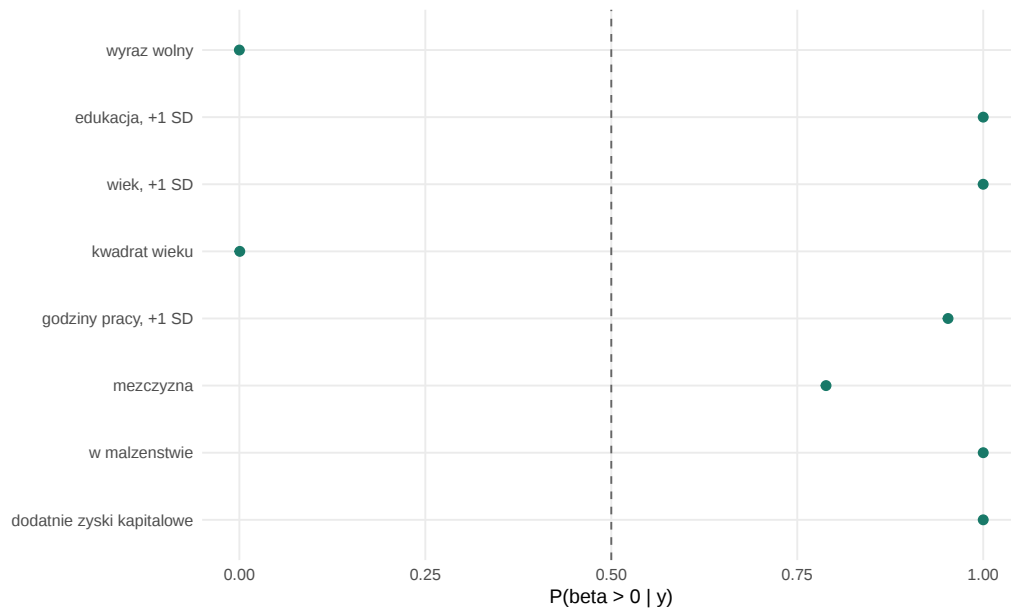
Tabela poniżej przedstawia średnie a posteriori, odchylenia standardowe, 95-procentowe przedziały HPDI, prawdopodobieństwo $P(\beta_j > 0 \mid y)$ oraz przybliżony czynnik Bayesa BF_{10} dla hipotezy alternatywnej $\beta_j \neq 0$ względem hipotezy punktowej $\beta_j = 0$.

Tabela 5: Podsumowanie rozkładów a posteriori parametrów modelu

Parametr	Opis	Średnia	SD	HPDI dolny	HPDI górny	$P(\beta > 0 y)$	BF10
(Intercept)	wyraz wolny	-2,408	0,306	-3,009	-1,818	0,000	25495,98
education_z	edukacja, +1 SD	0,658	0,122	0,424	0,898	1,000	16927,56
age_z	wiek, +1 SD	0,615	0,169	0,300	0,968	1,000	295,89
age_z2	kwadrat wieku	-0,374	0,127	-0,622	-0,124	0,001	37,59
hours_z	godziny pracy, +1 SD	0,209	0,124	-0,037	0,451	0,953	1,17
sex_male	mężczyzna	0,215	0,278	-0,334	0,757	0,789	0,58
married	w małżeństwie	1,796	0,306	1,226	2,402	1,000	35548,36
capital_gain_ind	dodatnie zyski kapitałowe	1,684	0,386	0,942	2,441	1,000	27768,55

Najsilniejsze efekty dodatnie dotyczą stanu małżeńskiego, dodatnich zysków kapitałowych, edukacji oraz wieku. W każdym z tych przypadków przedziały HPDI leżą powyżej zera, a $P(\beta > 0 | y)$ jest praktycznie równe 1. Ujemny efekt **age_z2** odpowiada wygasaniu dodatniego wpływu wieku. Zmienna **hours_z** ma dodatni efekt średni, ale dowód jest słabszy, ponieważ HPDI obejmuje okolice zera. Dla **sex_male** również nie ma jednoznacznego wsparcia: HPDI obejmuje zero, a BF_{10} jest mniejszy niż 1.

Rysunek 2: Porównanie rozkładów a priori i a posteriori dla parametrów β

Rysunek 3: Prawdopodobieństwa a posteriori dodatniego wpływu zmiennych

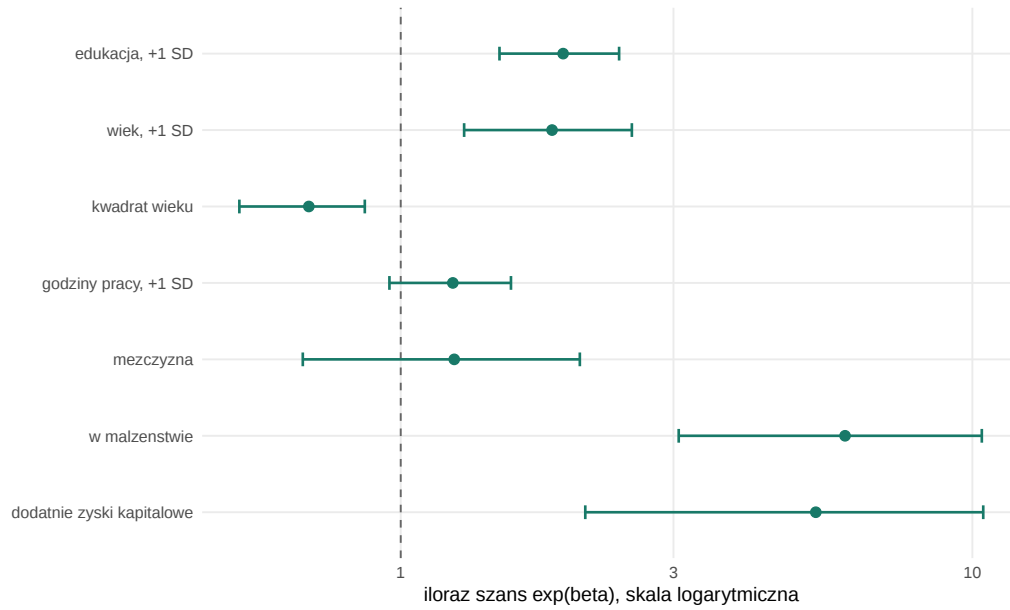
7 Interpretacja przez ilorazy szans

Ponieważ parametry modelu logitowego są mierzone na skali logarytmu szans, wyniki warto interpretować również przez $\exp(\beta_j)$.

Tabela 6: Ilorazy szans wynikające z rozkładów a posteriori

Parametr	Opis	Średnia OR	Mediana OR	HPDI dolny	HPDI górny
<code>education_z</code>	edukacja, +1 SD	1,946	1,924	1,489	2,410
<code>age_z</code>	wiek, +1 SD	1,876	1,840	1,291	2,537
<code>age_z2</code>	kwadrat wieku	0,694	0,691	0,522	0,865
<code>hours_z</code>	godziny pracy, +1 SD	1,242	1,234	0,956	1,559
<code>sex_male</code>	mężczyzna	1,289	1,241	0,674	2,057
<code>married</code>	w małżeństwie	6,322	5,988	3,064	10,388
<code>capital_gain_ind</code>	dodatnie zyski kapitałowe	5,815	5,323	2,103	10,448

Mediana ilorazu szans dla `married` wynosi 5,988, co oznacza, że przy pozostałych cechach ustalonych osoby pozostające w małżeństwie mają znacznie wyższe szanse dochodu powyżej 50 tys. dolarów. Dla dodatnich zysków kapitałowych mediana ilorazu szans wynosi 5,323. Wzrost edukacji o jedno odchylenie standardowe odpowiada medianie ilorazu szans 1,924, a wzrost wieku o jedno odchylenie standardowe medianie 1,840. Współczynnik przy kwadracie wieku daje iloraz szans poniżej 1, co potwierdza wygasanie dodatniego efektu wieku.

Rysunek 4: Ilorazy szans i 95-procentowe przedziały HPDI

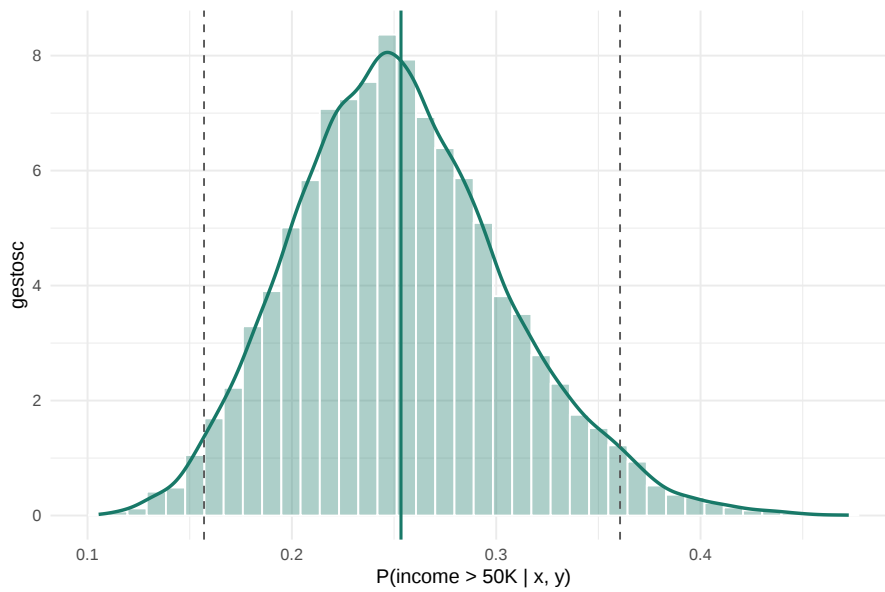
8 Predykcja bayesowska

Prognozę wykonano dla pierwszej obserwacji z wylosowanej próby, tak aby predykcja była w pełni replikowalna. Dla każdej próbki MCMC obliczono prawdopodobieństwo p_{new} , a następnie wygenerowano predykcję posterior predictive:

$$y_{\text{new}}^{\text{rep}} \sim \text{Bernoulli}(p_{\text{new}}).$$

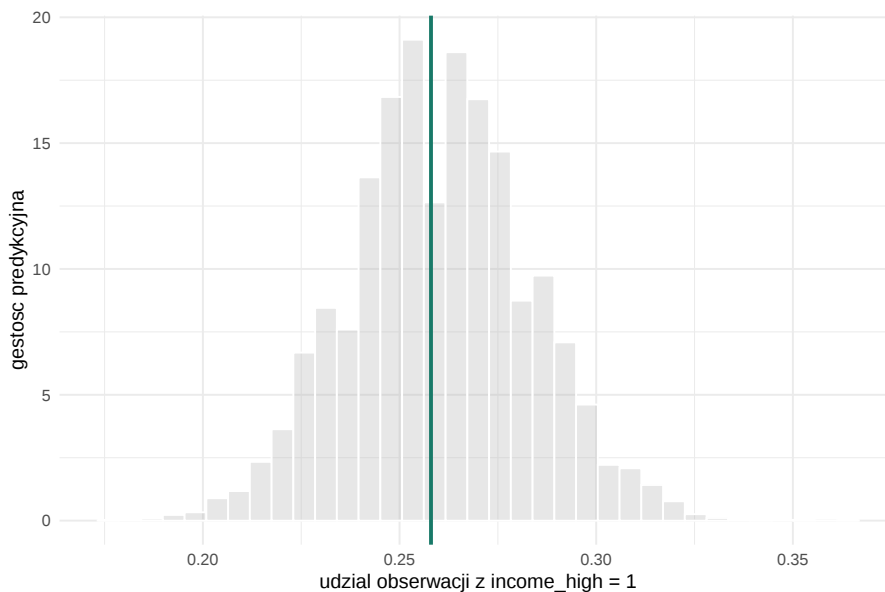
Tabela 7: Predykcja bayesowska dla pierwszej obserwacji z próby

Wielkość	Wartość
Numer obserwacji	1
Obserwowana klasa	0
Średnie prawdopodobieństwo a posteriori	0,253
Mediana prawdopodobieństwa a posteriori	0,250
Dolna granica 95% HPDI	0,157
Górna granica 95% HPDI	0,361
Predycyjne prawdopodobieństwo klasy 1	0,254

Rysunek 5: Rozkład a posteriori prognozowanego prawdopodobieństwa dla wybranej obserwacji

Rysunek przedstawia niepewność dotyczącą prognozowanego prawdopodobieństwa wysokiego dochodu dla wybranej obserwacji. Rozkład koncentruje się w okolicy 0,25, a 95-procentowy przedział HPDI mieści się mniej więcej między 0,16 a 0,36. Ponieważ obserwowana klasa tej osoby wynosi 0, model przypisuje jej raczej niskie prawdopodobieństwo przynależności do grupy wysokich dochodów, co jest zgodne z obserwacją.

Rysunek 6: Posterior predictive check dla udziału obserwacji z `income_high=1`

Na tym wykresie każda wartość histogramu oznacza udział osób z `income_high = 1` w jednej sztucznie wygenerowanej próbie z rozkładu predykcyjnego modelu. Innymi słowy, dla każdego losowania z posteriora model symuluje, ile osób w próbie miałyby dochód

powyżej 50 tys. dolarów, a następnie liczony jest udział takich osób. Pionowa zielona linia pokazuje rzeczywisty udział klasy 1 w danych. Jeżeli linia znajduje się w typowym obszarze histogramu, to model dobrze odtwarza przynajmniej ogólną częstość wysokich dochodów w próbie. Ten wykres nie ocenia jeszcze, czy model poprawnie klasyfikuje każdą osobę, ale sprawdza, czy generowane przez niego dane mają realistyczny łączny udział obserwacji z wysokim dochodem.

9 Porównanie z podejściem z pierwszej pracy

Wyniki drugiej pracy są zasadniczo zgodne z kierunkami efektów uzyskanymi w pierwszej pracy. Edukacja ma dodatni wpływ na prawdopodobieństwo wysokiego dochodu, wiek działa dodatnio, a kwadrat wieku ujemnie, co odpowiada efektowi wygasania korzyści z wieku lub doświadczenia. Liczba godzin pracy ma dodatni, ale słabszy efekt. Stan małżeński i dodatnie zyski kapitałowe pozostają najsilniejszymi dodatnimi predyktorami. Efekt płci męskiej jest dodatni w średniej, ale w modelu logitowym nie ma jednoznacznego wsparcia posteriorowego, ponieważ przedział HPDI obejmuje zero.

Wartości parametrów z obu modeli nie są bezpośrednio porównywalne, ponieważ w liniowym modelu prawdopodobieństwa współczynniki wyrażają zmianę prawdopodobieństwa w punktach procentowych, natomiast w modelu logitowym opisują zmianę logarytmu szans. Porównywalne są przede wszystkim kierunki efektów, względna siła zmiennych oraz jakość predykcyjna.

Drugie podejście jest teoretycznie lepiej dopasowane do binarnej zmiennej zależnej, ponieważ respektuje zakres prawdopodobieństw i pozwala interpretować wyniki przez ilorazy szans. Nie oznacza to automatycznie radykalnie innych wniosków empirycznych. W tej próbie główne wnioski są podobne do pierwszej pracy, ale model logitowy daje bardziej właściwą strukturę probabilistyczną i bardziej naturalną interpretację dla danych binarnych. W praktyce druga praca nie obala wyników pierwszej, lecz przedstawia je w modelu lepiej dostosowanym do zmiennej zero-jedynkowej.